

SPECIAL 5 - AD DE LA MAR

DE GIETIJZEREN GRAFMONUMENTEN VAN NERING BÖGEL

Op begraafplaatsen zie ik regelmatig metalen grafmonumenten. Soms zijn ze roestig, soms zijn ze gemaakt van roestvrij staal.

Zouden metalen monumenten modern zijn of bestonden die vroeger ook al? Zeker wel. Tot de mooiste grafmonumenten behoren de gietij-

zeren cippi*, die op de begraafplaatsen verschenen tussen 1825 en 1875.

(* *cippus*, mv. *cippi*: vierhoekige spitse zuil of afgeknotte piramide, meestal met een inscriptie en in de klassieke oudheid gebruikt als mijlpaal, wegwijzer of grafsteen).



monument Uitvaartbeurs



ijzergieterij 1835



Ned. IJzermuseum Ulft

De Nederlandse ijzerindustrie ontwikkelde zich het eerst in de Achterhoek. Daar waren ijzer-oerbanken en de stromende riviertjes zorgden voor waterkracht. In Doetinchem begon al vóór 1700 de eerste Nederlandse ijzergieterij. Later volgden Ulft (1754), Deventer (1756) en Laag Keppel (1794). Ook ontstonden er gieterijen in

o. a. Den Haag, Leiden, Zwolle, Leeuwarden en Amsterdam.

Het gewonnen ijzer werd in hoofdzaak als gietwerk afgeleverd, dat betekende dat het gegoten werd in een mal. Naast gietijzer kwam ook smeedijzer voor, ijzer dat door de smid op het aanbeeld in de juiste vorm werd gesmeed.

Firma Nering Bögel

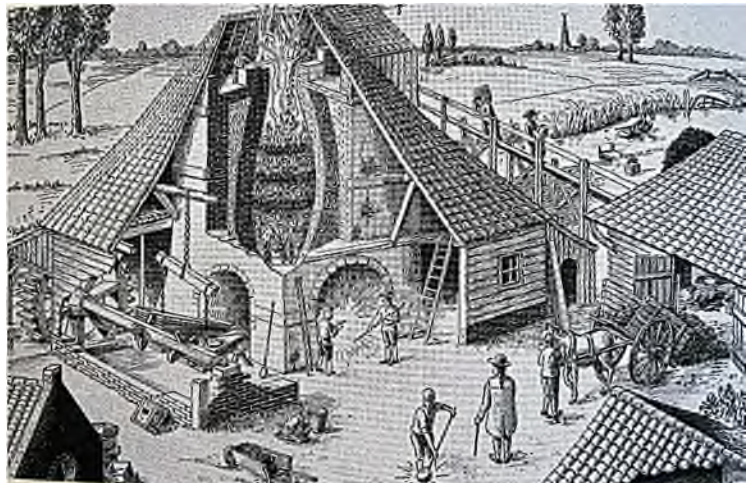


Een grote naam in de ijzergieterij had de firma Nering Bögel en daarover gaat dit verhaal. In 1826 kocht Johan Laurents Nering Bögel (1795-1865) een ijzermolen in Deventer en al direct moderniseerde hij het bedrijf. Er kwam een stoommachine, die het waterrad verving, waardoor de productie onafhankelijk werd van de waterstand van de Schipbeek. Bovendien werden de blaasbalgen vervangen door luchtpompen, waardoor er meer geproduceerd kon worden.

Naast het produceren van ijzer uit ijzeroer ging men er in 1830 toe over ruwijzer te hersmelten in koepelovens. De koepeloven was een klein soort hoogoven, waarmee het bedrijf nog beter kon concurreren met andere ijzergieterijen.

Firma J.L. Nering Bögel & Co werd de grootste ijzergieterij van het land.

Wat werd er zoal gemaakt? Kachels, ketels, lantaarnpalen, platen, potten, ingangshekken, rasterwerk, putdeksels én, belangrijk voor ons verhaal, grafmonumenten.



IJzermolen in Ulft

gietijzeren grafmonumenten

In plaats van de traditionele stenen zerken die vanwege verzakkingen op begraafplaatsen vaak braken, ontdekte Johan Nering Bögel de mogelijkheid van ijzeren zerken en stèles. Maar het moest ook mooier kunnen. Zou hij een hardstenen monument in gietijzer na kunnen maken? Zou hij een gietijzeren



cippus kunnen fabriceren? Het lukte hem en Johan begon bovendien met siergietwerk. Hij zette op de monumenten eigentijdse en bestaande doodssymbolen. Een mooi voorbeeld daarvan is de ingangspoort van de Noorderbegraafplaats in Assen. Voor dit siergietwerk was een homogene kwaliteit nodig die andere gieterijen tot 1840 niet konden leveren.

Al in 1828 liet hoogleraar Theodorus van Swinderen door Nering Bögel een gietijzeren gedenkteken maken voor het graf van zijn moeder Johanna Margaretha De Beveren (1754-1828) op de pas geopende Zuiderbegraafplaats buiten Groningen. Omdat Groningen een vestingstad was, waren destijds verticale monumenten buiten de stad verboden, omdat de vijand zich er achter kon verstoppen. Bij dreigend gevaar kon dit monument direct worden verwijderd.

Het monument bestond uit een sokkel met daarop een urn. Het graf werd afgesloten met een hek. Het is de eerste gietijzeren cippus in Nederland, voor eene liefhebbende moeder, opgericht door hare dankbare kinderen. Je ziet behalve de urn geen funeraire symbolen, zelfs niet om de naden af te dekken.

← ingangspoort van de Noorderbegraafplaats in Assen →



Groningen - Zuiderbegraafplaats
Petrus Hermanus Dopheide



Groningen - Zuiderbegraafplaats
Johanna Margaretha De Beveren



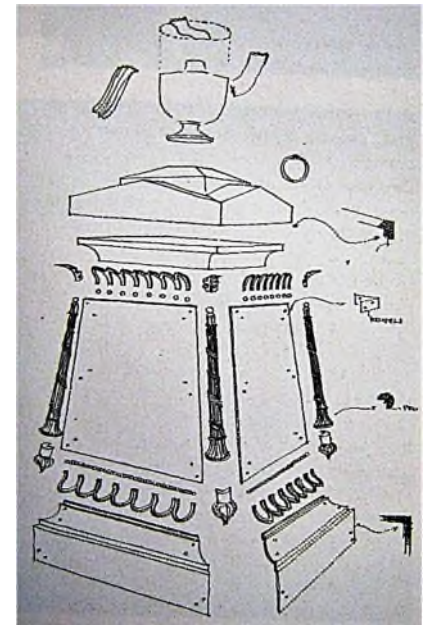
Wilhelminaoord
Daniëlla Elisabeth van Oosterhoudt

Dat dergelijke monumenten, maar dan uitgevoerd in steen, heel gebruikelijk waren, zien we op dezelfde Zuiderbegraafplaats in Groningen aan de cippus van hardsteen op het graf van Petrus Hermanus Dopheide (1840-1904).

In 1829 kwam er een gietijzeren grafmonument voor Daniëlla Elisabeth van Oosterhoudt, douairière De Sturler (1768-1829). Het werd geplaatst op de Algemene Begraafplaats van Wilhelminaoord, dat in 1818 als kolonie was aangelegd door de Maatschappij van Weldadigheid. De Maatschappij stichtte kolonies, waarin arme ge-

zinnen, die afkomstig waren uit het hele land, een stukje grond en een woning kregen, waardoor zij in staat gesteld werden om in hun eigen levensonderhoud te voorzien. Mevrouw van Oosterhoudt was de schoonmoeder van de stichter van de Maatschappij van Weldadigheid, Johannes van den Bosch.

Zowel sokkel als urn van dit monument zijn gelijk aan die van Johanna Margaretha De Beveren. Firma Nering Bögel kon de mallen opnieuw gebruiken, zodat er goedkoper kon worden gefabriceerd.



Breda - Begraafplaats Haagpoort: Cornelis Jan Wouter Nahuys, Heer van Burgst (1762-1831)

Het derde monument van Nering Bögel werd geplaatst in Breda op de protestantse begraafplaats Princenhage, nu Haagveld, direct naast het katholieke Begraafpark Zuylen gelegen. Het grafmonument werd naar ontwerp van architect Pieter Huijsers gefabriceerd in 1831 en staat op het graf van Cornelis Jan Wouter Nahuys, Heer van Burgst (1762-1831). Hij bracht zijn laatste jaren door op zijn kasteel Burgst onder Princenhage bij Breda. De verticale naden op het

monument werden afgedekt met fakkels, wat weer een stapje verder was in de ontwikkeling. Op een van de zijkanten staat een prachtig reliëf met afbeeldingen van zeldzame instrumenten uit de collectie van de overledene, die natuurkunde als liefhebberij had. De metalen onderdelen van het tweeënhalve meter hoge monument werden op de begraafplaats in elkaar gezet met een pen-en-gat verbinding en met schroeven.



(tot 2018)



Ede - Paasberg: Anna Maria Moens (1775-1832)



(na 2018)

Twee jaar later werd er een monument opgericht voor Anna Maria Moens (1775-1832). Zij was dichteres, schrijfster en kostschoolhoudster op het Landgoed Kernhem in Ede. Anna Maria Moens wilde niet in een kerk begraven worden en had daarom al in 1818 een stuk grond gekocht. Ze werd volgens haar wens begraven op de Paasberg in Ede. De lijkkoets werd door zes paarden getrokken. Een aantal van Moens' leerlingen zamelden geld in voor een grafmonument, per abuis met de vermelding van 1777 in plaats van 1775 als haar geboortjaar. Op twee

zijdkanten staan prachtige reliëfs. Op 12 december 1945 werd tegenover het graf van Moens op de Paasberg het Mausoleum gebouwd, het enige monument in Nederland, waarin verzetstrijders hun laatste rustplaats kregen. Er worden 44 verzetstrijders op herdacht, waarvan er 30 in het mausoleum zijn bijgezet. In november 2017 werden zowel Mausoleum als het grafmonument van Moens gerenoveerd. Begin 2018 werd het grafmonument teruggeplaatst, sindsdien is het niet langer wit, maar zwart.

andere producten van gietijzer



Kranenburg - Eikenlaan

Van alleen grafmonumenten kon Nering Bögel uiteraard niet bestaan. Er werd natuurlijk meer gemaakt dan alleen graftekens. Voor de ingang van de rooms-katholieke begraafplaats aan de Eikenlaan, die baron van Dorth tot Medler bij Kranenburg aanlegde, werden twee gietijzeren engelen op hardstenen sokkels geplaatst. De witgeschilderde engelen blazen op hun bazuinen. Er kwam ook gegoten hekwerk uit de fabriek. Gegoede burgers gebruikten hekken niet alleen voor het afschermen van hun huis met tuin, maar ook voor het markeren van hun graven. Het hekwerk zorgde voor een afscheiding van het bezit en schiep afstand tot de mindere standen. Op de begraafplaats was de laatste rustplaats privé terrein geworden, want in tegenstelling tot een graf in de kerk konden mensen er niet meer overheen lopen. Door de combinatie van een zerk met een hekwerk leek het graf een ledikant, waar de overledene de doodslaap sliep.



R.K. Begraafplaats



Assen - Noorder begraafplaats: gietijzeren hekwerken



Jan van Speijk

Ameland



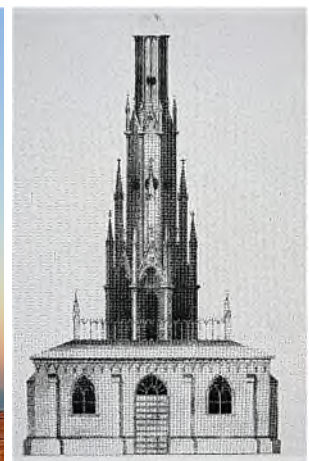
Scheveningen



Westkapelle



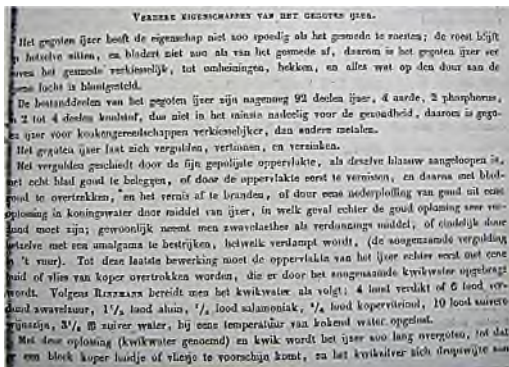
gietijzeren vuurtorens van Nering Bögel



ontwerp monument

In 1833 werden een borstbeeld van en een monument voor Jan van Speijk ('*Dan liever de lucht in!*') ontworpen. Het borstbeeld uit Gieterij Nering Bögel staat nu in het Rijksmuseum. Johan Laurents ontwierp op eigen initiatief een gietijzeren Van Speijkmonument annex vuurtoren. Vuurtorens waren altijd van steen geweest. Vanwege de hoge kosten is dit ontwerp nooit uitgevoerd. Er werd in 1836 in Egmond aan Zee

een vuurtoren in natuursteen gebouwd naar ontwerp van J. D. Zocher en bestemd tot Nationaal Van Speijkmonument. Aan de voet van de vuurtoren bevindt zich een graftombe (ceno-taaf) als herinnering aan Jan van Speijk. Wel kwamen er gietijzeren vuurtorens van Firma Nering Bögel in Westkapelle (1875), Scheveningen (1875) en op Ameland (1880), allemaal ontworpen door architect Quirinus Harder.



catalogus deel 1



verkoopcatalogus



catalogus deel 2

In 1834 bracht Nering Bögel een verkoopcatalogus uit, een zeldzaamheid in Nederland in die tijd. De catalogus bestaat uit twee delen.

Deel 1 geeft een theoretische inleiding. Veel zaken waren steeds van steen geweest, maar Johan probeerde te bewijzen dat gietijzer goedkoper was en net zo duurzaam. Hij gaf uitleg over de eigenschappen van de ijzerlegering, zoals sterkte en gewicht, hij sprak over verzinken, vergulden en antiroestbehandeling.

In het tweede gedeelte staan 91 ontwerpen, zodat klanten zich een voorstelling konden maken van het te leveren product. Er zijn 32 graftekens bij. Bij de ontwerpen zien we al bestaande grafmonumenten, zoals hier zijn eerste twee cippi. Johan bundelde dus voor een deel zijn oude opdrachten, want die mallen konden goedkoop worden hergebruikt.

meer gietijzeren grafmonumenten



(tot 2017)

Op de Algemene Begraafplaats in Den Haag staat een grafmonument in de vorm van een gietijzeren afgeknotte piramide op vier kanonskogels. Na de restauratie in 2017 kreeg het monument zijn oorspronkelijke zwarte kleur terug. Het werd opgericht voor kolonel Nicolaas Emanuel Frederik von Gumoëns (1790-1832), gesneuveld in de Belgische Opstand bij de belegering van de Citadel van Antwerpen. Aanvankelijk werd hij in Bergen op Zoom begraven, maar in 1834 werd zijn stoffelijk overschot overgebracht naar Den Haag en plechtig herbegraven.

Monumenten werden dus door het hele land geplaatst en mond-op-mond reclame bleek stimulerend te werken voor nieuwe opdrachten. Door de relaties werd er ook steeds meer naar Nederlands-Indië geëxporteerd.

Den Haag-Algemene Begraafplaats: Gumoëns



(na 2017)



Zwolle - Algemene Begraafplaats Meppelerstraatweg: J. ter Pelkwijk



Groningen-Zuiderbegraafplaats

Op de Algemene Begraafplaats Meppelerstraatweg in Zwolle kwam een gietijzeren cippus voor Johannes ter Pelkwijk (1769-1834), een Nederlands staatsman zowel in de Franse Tijd als onder koning Willem I. Hij maakte zich bijzonder verdienstelijk voor het onderwijs. Het werd, zo-

als meestal, met schroeven op de begraafplaats in elkaar gezet, dus anders dan de oorspronkelijke methode. Toen werden de platen met stangen bij elkaar gehouden, zoals goed te zien is bij het eerste graf van Johanna De Beveren op de Zuiderbegraafplaats in Groningen.



Windesheim - Hervormde Begraafplaats: familiegraf van de heren van Windesheim

Het familiegraf op de Hervormde Begraafplaats van Windesheim voor leden van de familie De Vos van Steenwijk, heren van Windesheim, bestaat uit een gietijzeren grafmonument en vier liggende zerken, omgeven door een rechthoekig hekwerk. Het gietijzeren monument, bestaande uit een cippus bekroond door

een urn met rouwsluier, werd in 1834 opgericht voor Mr. Hendrik Anthony Zwier baron de Vos van Steenwijk genaamd van Essen (1786-1834). Op het monument staat een Bijbeltekst (*Psalm 103, v.15*), op de hoeken staan uitdovende fakkels en het familiewapen is prachtig in reliëf uitgevoerd.



Groningen - Zuiderbegraafplaats: Knijpinga / Janson

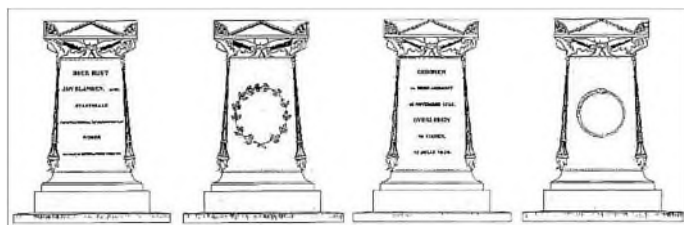
In 1838 kregen de broers Knijpinga met Antoni Janson een gietijzeren grafmonument op de Zuiderbegraafplaats in Groningen. De naden op dit monument zijn ook afgedekt met fakkels. Op de voorkant zit rond de naam van Antoni

Janson een lauwerkrans, symbool van overwinning, roem en eerbetoon. Op de achterkant is de ouroboros afgebeeld, de cirkelvormige en in eigen staart bijtende slang, symbool voor de eeuwigheid en de oneindigheid.



Jan Blanken (1755-1838), die als waterbouwkundig ingenieur o.a. het Noord-Hollands Kanaal en het Merwedekanaal realiseerde, had in de kerk van Vianen een eigen zitbank plus een eigen grafkelder. Daarin werd in 1822 zijn vrouw bijgezet, maar na het verbod in 1829 om in kerken te begraven, reserveerde hij een grafkelder op de begraafplaats in Vianen, waar hij in 1838 begraven werd. De resten van zijn vrouw werden ook overgebracht. Drie jaar na zijn overlijden, kwam zijn grafmonument gereed. Vanwege toenemend

verval, stortte het monument in bij een grote storm in 1970. In 1988 is het monument gereconstrueerd. Omdat veel onderdelen gelijk zijn aan het Knijpingamonument, is dát gebruikt om nieuwe mallen te maken. En de overeenkomst tussen beide monumenten is ook terug te vinden in de doodssymbolen van de lauwerkrans en de staartbijtende slang.



reconstructie van het grafmonument. Tekening Rijkswaterstaat



Goor - Oude Begraafplaats Laarstraat: Thomas Ainsworth



Ook het monument van Thomas Ainsworth uit 1841 op de begraafplaats in Goor is schitterend gerestaureerd. Tijdens de restauratie in 1985 lag er een foto op het lege fundament. Thomas Ainsworth (1795-1841) wordt algemeen beschouwd als de grondlegger van de Twentse

katoenindustrie. Hij heeft enorm veel voor de streek betekend. Daarom werd na zijn dood een prijsvraag uitgeschreven voor een waardige graftombe, gewonnen door E.S. Heyninckx Mz. uit Amsterdam: een bijna drie meter hoog, neoclassicistisch monument van gietijzer.

en de rest is geschiedenis

Dat Nering Bögel niet alleen maar funeraire producten van gietijzer maakte, hebben we al gezien. De belangrijkste voorbeelden van andere producten in thuisstad Deventer zijn de Wilhelminafontein op de Brink en de Muziekkoepeel in het Worpplantsoen. En door het hele land vind je putdeksels van deze firma.

Johan Laurents werd opgevolgd door zijn zoon Johan Frederik (1821-1895). Het graf van Johan Laurents is opvallend: het is niet van gietijzer, maar er ligt een hardstenen zerk op met alleen de naam Nering Bögel in een cartouche. Het graf van zijn opvolger op de Oude Begraafplaats in Deventer heeft wel een gietijzeren zerk.



Deventer - Wilhelminafontein



En de rest is geschiedenis. De concurrentiemogelijkheden van de Nederlandse gieterijen namen af en nieuwe hoogoventechnieken konden niet meer gevolgd worden. Ze sloten een voor een hun deuren. Maar Nering Bögel heeft ons prachtige monumenten nagelaten.



aquarel J.A. Knip 1830



Nering Bögel in Deventer

gravure 1840